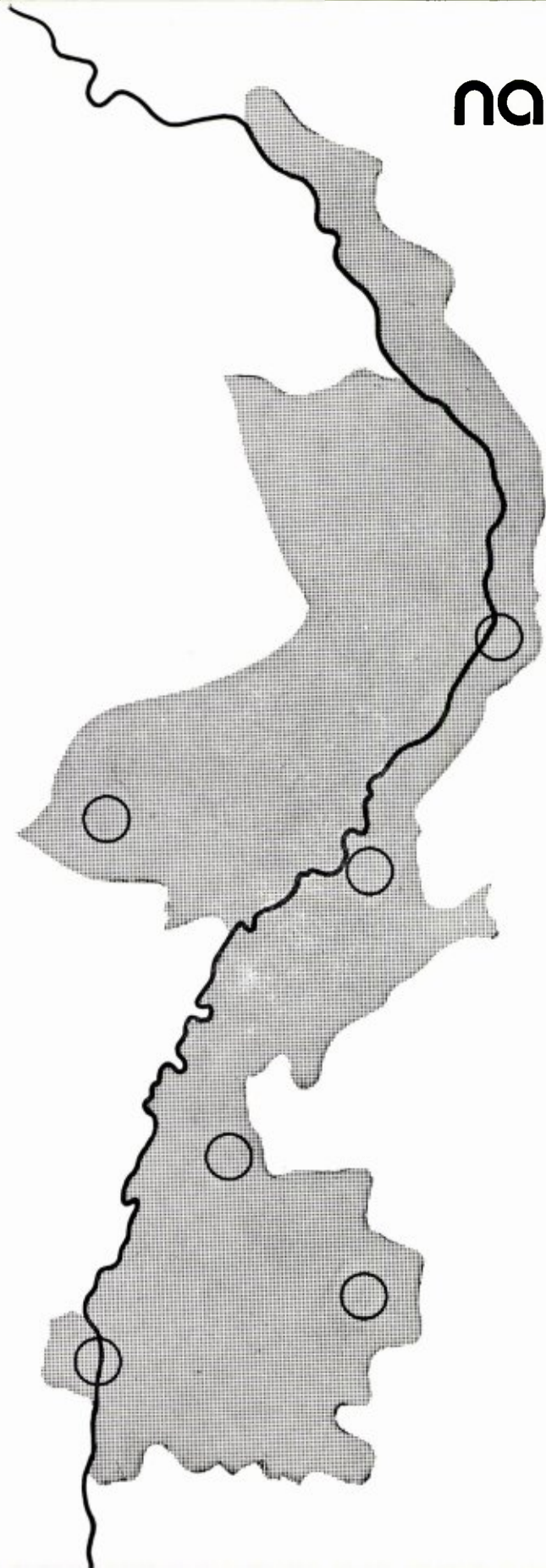

natuurhistorisch maandblad

64e jaargang no. 3 - 27 maart 1975

NATUURHISTORISCH MAANDBLAD

Orgaan van het Natuurhistorisch Genootschap
in Limburg

MAASTRICHT, 27 maart 1975

REDACTIERAAD: mevr. drs. F. N. Dingemans-Bakels;
H. P. M. Hilligers; dr. D. G. Montagne (wnd. hoofdredacteur);
dr. P. J. van Nieuwenhoven; W. Ogg.
Redactie-adres: Bosquetplein 7 Maastricht (tel. 043-13671).

ADMINISTRATIE: Adreswijzigingen, opgave van nieuwe leden, bestellingen van Maandbladen te zenden aan administratie Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, p/a Bosquetplein 7, Maastricht; tel. 043-13671.

Afzonderlijke nummers voor niet-leden f 2,50, voor leden f 1,75; dubbelnummers f 4,— resp. f 3,—.
Auteursrechten voorbehouden.

NATUURHISTORISCH GENOOTSCHAP

Voorzitter: Dr. P. J. v. Nieuwenhoven,
Trianonstraat 13, Maastricht. Tel. 043 - 18897

Secretaris: J. A. M. Heerkens Thijssen.
St. Lambertuslaan 29, Maastricht. Tel. 043 - 16071.

Penningmeester: J. G. H. Schoenmaeckers, Johan Frisostraat 4,
Cadier en Keer. Giro 1036366 t.n.v. Natuurhistorisch Genootschap, Maastricht.

Lidmaatschap: f 17,50 per jaar (gezinscontributie f 20,—);
Jeugdleden t/m 17 jaar f 7,50. Het maandblad wordt aan alle leden gratis toegezonden.

Abonnementprijs voor verenigingen en instellingen f 35,—
per jaar.

INHOUD:

- In memoriam Peter Bout	29
- Verslagen van de maandvergaderingen	29
- Boekbespreking	35
- Aankondiging	35
- J. Th. Ter Horst: Gaat de laatste vindplaats van de Muurhagedis in Nederland verloren?	36
- Drieteenstrandloper	39
- A. W. F. Meijer: Iets over tandwisseling en de betekenis hiervan voor de Paleontologie	40
- „Wie niet sterk is, moet slim zijn”	43
- Wie kent vindplaatsen van <i>Pyrola</i> (Wintergroen)	43
- Aankondiging excursie Heerlen	43
- Botanische dag-excursie naar Andrimont	44
- Vogelexcursies e.a.	44
- Aankondiging van de maandvergaderingen	omslag III
- Ter inzage	omslag III
- De natuur in	omslag IV

**IN MEMORIAM
PETER BOUT,**

beheerder Vogelopvangcentrum Heerlen.

Met verslagenheid hebben wij uit de krant vernomen, dat op 7 februari 1975 door een noodlottig ongeval de twintigjarige Peter Bout is overleden.

In leven was hij beheerder van het door hem zelf twee jaar geleden opgerichte Vogelopvangcentrum Heerlen, waar gewonde vogels door hem werden gerevalideerd.

Naast het onzegbare verlies dat zijn naaste familie door het plotselinge heengaan van een zo veel belovende zoon en broer heeft geleden, is zijn overlijden een grote slag voor de vogelbescherming in het algemeen en voor het opvangcentrum in het bijzonder. Van de vader ontvingen wij zojuist bericht dat alle activiteiten van het Vogelopvangcentrum gewoon doorgaan; het beheer wordt door de ouders van Peter Bout overgenomen. Daarvoor kan men de familie Bout bijzonder dankbaar zijn.

Hij verzocht ons langs deze weg alle leden, die het werk met hun giften financieel steunden en hen die in deze droeve dagen van hun medeleven blij gaven, oprecht dank te zeggen.

J. Heerkens Thijssen.

**VERSLAGEN VAN DE
MAANDVERGADERINGEN**

te Maastricht op 9 januari 1975

Bij ontstentenis van de voorzitter heet de vice-voorzitter dr. D. G. Montagne de aanwezigen hartelijk welkom, in het bijzonder de spreker van de avond, drs. J. H. Willems.

Het doet hem genoegen mede te delen dat de voorzitter, die langdurig ernstig ziek is geweest, thans herstellende is.

Op deze eerste vergadering in het nieuwe jaar wenst hij allen een gelukkig en voorspoedig jaar. Bij deze heilwens wil hij ook het Genootschap betrekken. Dank zij een aanzienlijk ruimere provinciale subsidie is de financiële positie veel beter geworden. De ledenvergadering van 20 december 1974 was gewijd aan de noodzaak tot verhoging van de activiteiten. Dezer dagen is aan alle leden een enquête-formulier gezonden; het doel is vooral om aan de weet te komen wie van onze leden bereid is tot een actief deelnemen aan de werkzaamheden van het Genootschap. Objecten voor studie zijn in voldoende mate aanwezig. Zo bereikte ons onlangs een aanvraag van de Ned. Vereniging tot behoud van Natuurmonumenten om toezending van alle feitelijke natuurwaarnemingen m.b.t. het „Mergelland” met zo nauwkeurig mogelijke opgave van tijd en plaats. Mocht U over gegevens beschikken, dan kunt U ze naar ons bureau sturen, dat voor doorzending zal zorgdragen aldus de wnd. voorzitter.

Het Maandblad, dat in het afgelopen jaar i.v.m. de précaire financiële situatie in een wat goedkopere omslag is uitgekomen, zal m.i.v. dit jaar weer in zijn oude vorm verschijnen, zij het met gewijzigde omslag-tekening. Ook in 1975 zal enkele malen een dubbelnummer verschijnen. In de tussenliggende maand komt dan wel een gestencilde convocatie met aankondigingen voor vergaderingen, excursies e.d. Dan deelt mej. Blankevoort mede dat tengevolge van een auto-ongeluk deze week overleden is mej. A.H.M. Raemaekers, in leven maatschappelijk werkster bij de ENCI en jarenlang lid van ons genootschap. Ter nagedachtenis wordt een ogenblik van stilte in acht genomen.

Van Pater A. J. Munsters uit Stein zijn enkele brokken mergelpuin ontvangen, afkomstig uit de naaste omgeving van de burchtruïne te Stein en met een geringe laag aarde afgedekt, zoals hij schrijft. In deze mergelblokken heeft hij vele graafgangetjes aange-troffen, welke met een leemlaagje bekleed zijn. Het werk van graafwespen? Broeder Virgilius zegt aan

de hand van deze gegevens niet te weten welk insect hier aan de gang is geweest, al heeft hij wel vermoedens. Zonder levend materiaal is determinatie erg moeilijk; toch willen hij en de heer Meijer de brokken nader bestuderen. Hij adviseert in het komende voorjaar de plaats te observeren op de aanwezigheid van levende exemplaren en het resultaat hiervan te melden.

De heer Hensels heeft in het Elsloo-bos hetzelfde verschijnsel in löss aangetroffen met iets grotere gaten en afkomstig van een sachel-bij (*Anthophora acervorum* L.). Dit is een vrij grote bij, die in het vroege voorjaar wel op Longenkruid gezien wordt.

Van de heer Slenter is bericht ontvangen dat hij in Noorbeek wil starten met een cursus „Bijenteelt” bestaande uit 6 theorielessen en 4 practicumlessen. Het cursusgeld bedraagt f 12,50. Belangstellenden kunnen zich bij hem opgeven. Zijn adres is: Ter Linden 2, Noorbeek, tel. 04457 - 385.

De heer Hermans brengt naar voren dat de gemeente Meerssen voornemens is om t.b.v. wegverbetering een stuk van het Proosdijpark op te offeren. Een stuk Natuurmonument zal dan weer teloor gaan en daarbij een zeer fraaie honderdjarige beukenboom. De luchtzuiverende werking van zo'n boom staat ongeveer gelijk aan die van 1700 éénjarige zaailingen, voegt hij er nog aan toe.

De voorzitter vraagt hem een gedocumenteerd bezwaarschrift op te stellen, maar daarbij ook een alternatieve mogelijkheid aan te geven. Het Genootschap kan dan voor eventuele doorzending zorg dragen.

De heer Hermans zegt nog met een groepje mensen bezig te zijn met het knotten van wilgen, waarbij van de Gemeente Meerssen veel hulp ondervonden wordt.

Mej. Chambille vraagt naar de mogelijkheid van een excursie naar de botanische tuin te Steyl. De voorzitter zegt dat het bestuur dit wil overwegen; hij stelt daarbij voor om wel te wachten op het gereed komen

van de heemkundetuin en de inrichting van het ontvangstcentrum.

Met betrekking tot het uitroepen van 1975 tot het „Monumentenjaar”, zegt de voorzitter dat veel monumenten dikwijls in aantrekkelijke natuurgebieden liggen. Voor onze leden ligt een goede taak tot inventarisatie van zulke terreinen (in het Maandblad is hierop reeds gewezen).

De P.T.T. heeft besloten om ter ere van dit „Monumentenjaar” een viertal zomerzegels uit te geven, drie met afbeeldingen van architectonische monumenten en een gewijd aan een natuurmonument, het nationale park „De Hoge Veluwe”. Het verband tussen Natuur en Cultuur wordt daardoor nog eens onderstreept.

De heer Willems merkt op dat onder auspiciën van een organisatie van T.N.O. een landschapsecologisch onderzoek in alle provincies gedaan wordt, echter nog niet in Limburg. Hij acht het zeer gewenst dat een groepje uit het Genootschap zich inzet voor het uitbrengen van een advies aan de P.P.D. (Provinciaal Planologische Dienst) van Limburg.

Na de pauze houdt drs. J. H. Willems zijn lezing over een experimenteel vegetatiekundig onderzoek aan een kalkgrasland in het Gerendal.

Experimenteel vegetatiekundig onderzoek in het Gerendal (Zuid-Limburg)

Samenvatting van een voordracht door J. H. Willems op 9 januari 1975 te Maastricht voor het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg.

Spreker bestudeert reeds enkele jaren, als medewerker van de afd. Vegetatiekunde en Botanische Oecologie van de Rijksuniversiteit te Utrecht, kalkgraslandvegetaties in N.W. Europa. In dit onderzoek worden ook de kalkgraslandvegetaties betrokken die in Zuid-Limburg voorkomen.

In 1970 kon op een door het toenmalige Staatsbosbeheer in Limburg ter beschikking gesteld terrein in

het Gerendal met een experimenteel onderzoek aan deze vegetaties worden begonnen. Het betreffende terrein, voor het grootste deel grasland, was tot op dat tijdstip verpacht aan een landbouwer en diens tegevolge zwaar bemest. Zonder deze bemesting zou het grasland, vooral ten gevolge van de eigenschappen van de bodem, een soortenrijk kalkgrasland zijn met een niet al te hoge bovengrondse primaire productie.

Met deze situatie als uitgangspunt zijn enkele tientallen proefvakken ingericht, waarin enerzijds versterkte verschraling (o.a. plaggen) en anderzijds sterke bemesting werd toegepast. Deze bemesting is gespecificeerd in organische (koemest) en anorganische (N.P.K. in verschillende verhoudingen).

Jaarlijks wordt de vegetatieontwikkeling van de proefvlakken uitvoerig bestudeerd en volgens de methodiek van de Frans-Zwitserse School voor vegetatiekunde, beschreven. Veel aandacht wordt ook besteed aan de ontwikkeling van de mosvegetatie. Zo werden in het eerste jaar na het plaggen op 10 geplagde proefvakken met een gezamenlijk oppervlak van 22,5 m², bijna 30 verschillende mossorten gevonden.

In 1973 werd van een aantal proefvakken de bovengrondse primaire productie per soort bepaald. Hierdoor werd meer inzicht verkregen in de onderlinge concurrentie van de diverse soorten. De proefvakken met N.P.K.-bemesting hadden de grootste opbrengst, variërend van 4,5 - 8 ton per hectare; echter het aantal soorten op deze proefvakken was binnen 4 jaar gedaald tot ongeveer een kwart van het aantal, dat op de niet met anorganische meststof bemeste proefvakken werd gevonden. Het maakte hierbij geen verschil of de proefvakken indertijd al of niet geplagd waren.

Omdat de in april geplagde proefvakken reeds na enkele maanden voor ongeveer 75% met planten waren begroeid, werd verondersteld, dat in de bodem aanwezig zaad in grote hoeveelheid was gekiemd. Daarom werd in 1974 een aantal bodemmonsters

onderzocht op de aanwezigheid van zaad. Er bleek uit kiemingsproeven, dat in deze monsters zeer veel zaad aanwezig was, ook van soorten, die op het terrein zelf niet groeiden. Zo bleek *Betula pendula* (Ruwe Berk) de meest voorkomende kiemplant te zijn, die uit de bodemmonsters opgroeide. Deze soort komt op het terrein niet voor en is indertijd ook niet op de geplagde proefvakken aangetroffen.

Gedurende de afgelopen jaren is het terrein uitvoerig bodemkundig onderzocht en worden er permanent microklimatologische waarnemingen gedaan. Het beheer bestaat in het jaarlijks in het najaar maaien en het naar elders afvoeren van het maaisel. In 1974 is een begin gemaakt met het door schapen laten begrazen van een deel van het terrein.

Met de bevindingen verkregen uit deze langlopende experimenten kan meer inzicht worden verkregen in de relatie van de vegetatie met de verschillende milieufactoren en in de betrekkingen tussen de plantensoorten onderling. Hieruit kunnen conclusies worden getrokken ten aanzien van het beheer van kalkgraslandvegetaties in het bijzonder en ten dele ook ten aanzien van andere vegetatietypen. Ook in verband met het veilig stellen van terreinen door aankoop of anderszins kunnen dergelijke bevindingen van belang zijn. Immers vele actueel waardevolle terreinen zijn reeds in handen van natuurbeschermingsorganisaties, maar ter aanvulling of afronding van bestaande beschermde gebieden is de aankoop van potentieel waardevolle terreinen belangrijk. Aan de hand van soorten met bepaalde indicatorische waarde kan iets met zekerheid worden gezegd over de potentiële botanische rijkdom. Tenslotte is het doel van bovengenoemde experimenten ook het toetsen van oecologische hypothesen, zoals die in de literatuur (door o.a. Odum, Margalef en van Leeuwen) zijn gelanceerd.

J.H.W.

Van de gelegenheid tot het stellen van vragen aan de spreker wordt druk gebruik gemaakt.

Op een vraag van Broeder Thomas Moore waarom het kalkgrasland beweid moet worden met schapen en of het eenvoudiger afbranden niet hetzelfde effect zou hebben, zegt de heer Willems dat botanisch gezien beweiden sterk te verkiezen is.

De heer van Mourik vraagt of de kwaliteit van het hooi van de proefstukken onderling vergelijkbaar is. Dit blijkt nog niet gebeurd, al staat het wél op het programma.

Op een vraag waarom geen runderen voor de begrazing worden ingezet is het antwoord dat schapen minder selectief te werk gaan.

De heer van Mourik is van mening dat begrazing beter is dan maaien, daar in het laatste geval het maaivlak te lang geel blijft, vooral in een droge periode.

Aan het slot dankt de voorzitter de heer Willems voor zijn helder betoog en wenst hem succes bij de voortzetting van het wetenschappelijk werk aldaar. Ook wil hij in zijn dankwoord de overige aanwezigen betrekken die mede door hun mededelingen en vragen de vergadering tot een geslaagde avond hebben doen zijn.

te Venlo op 22 januari 1975

Deze eerste bijeenkomst in het jaar 1975, was voor de aanwezigen een mijlpaal in de geschiedenis van de „Vrienden der Natuur” uit Venlo.

Vanaf 1 januari werd immers de Natuurhistorische Vereniging „Vrienden der Natuur” opgenomen in het Genootschap, een samengaan dat naar wij hopen in beider belang zal zijn.

Ter gelegenheid van deze gebeurtenis waren de heer Dr. P. van Nieuwenhoven en de heer J. Heerkens Thijssse naar Venlo gekomen. Eerstgenoemde memoreerde dat reeds in het jaar 1952 pogingen werden gedaan om tot een samenwerking te komen, doch het heeft 20 jaar moeten duren eer dit werkelijkheid mocht worden.

Dr. van Nieuwenhoven – als Voorzitter van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg – ver-

trouwde erop, dat gezien de jarenlange vriendschappelijke banden die er hebben bestaan met het Genootschap, het opnemen van de „Vrienden der Natuur” uit Venlo in het Genootschap een goede vooruitgang zal betekenen.

Leden en belangstellenden waren bijeen gekomen om te luisteren naar Dhr. H. de Bruyn uit Venlo, die met zijn vrouw een reis heeft gemaakt naar de Coto Donana, een oorspronkelijk natuurgebied in de delta van de Guadalquivir (Spanje). De aankoop van dit gebied was tegelijkertijd een aanleiding geweest tot de oprichting van het Wereldnatuurfonds.

Het reservaat heeft een totale oppervlakte van ± 27.000 ha., waarvan er 12.000 zijn beschermd.

Er zijn drie onderling duidelijk verschillende biotopen:

- a - een uitgestrekt duinenlandschap in het zuiden als natuurlijke buffer tegen de golven van de Atlantische Oceaan.

- b - een vlak terrein met laag, ten dele ondoordringbaar struikgewas, de „garxique”

- c - de „marismas”, een uitgestrekt moeras en slikgebied aan de oevers van de Guadalquivir.

Het tweede reservaat dat werd besproken bevatte het brongebied van de Guadalquivir, luisterend naar de klinkende naam Coto Nacional Cazorra y Segura. De aanwezigen zagen de beelden van een bergachtig terrein met steile afgronden, aan de N.W.zijde van een groot stuwmeer.

De lezing van Dhr. de Bruyn gaf de aanwezigen een goede indruk van deze mooie gebieden, terwijl aan het einde nog een bezoek werd gebracht aan de steden Sevilla, Cordoba en Granada met hun onmiskenbare Moorse invloeden.

te Heerlen op 4 februari 1975

In enkele sober gekozen woorden werd het overlijden van dr. Bruna herdacht. Bruna heeft voor het Genootschap talrijke avonden verzorgd met korte voordrachten verlicht met dia's.

Vervolgens kwam deze zonderlinge winter ter sprake met zijn abnormale hoge temperaturen, waardoor veel voorjaarsbloemen zeer vroeg in bloei kwamen, zoals Maarts Violtje omstreeks Nieuwjaar (normaal te Heerlen de eerste exemplaren op 25 februari), Maagdepalm, Sneeuwkllokje, Hazelaar, Klein Hoefblad, Prunussoorten, Stinkend Nieskruid, Wrangwortel, Sleutelbloem. Ook een aantal soorten die normaal tot in de herfst bloeien zoals: Ossetong, Bereklauw, Fluitekruid, Grote Klis, Zuurbes. In de tuin *Kerria japonica*, een roosachtige. Op 2 januari hoorde dr. Dijkstra een Zanglijster volop zingen.

Daarna deelde de heer Bronneberg mee dat bij hem thuis een Torenvalk tegen een ruit gevlogen was. Daar achter die ruit een vitrine staat met schelpen vroeg hij zich af of de vogel een van die schelpen misschien aangezien had voor een prooi. Algemeen was men van oordeel dat dat waarschijnlijk niet het geval geweest zou zijn. Vogels vliegen vaak tegen ruiten, soms omdat ze deze niet zien, waarbij jonge merels, ook al is hun vlucht slechts 2 meter, hun nek breken. Oude vogels vaak als gevolg van een schrikreactie of doordat ze door soortgenoten achtervolgd worden. Opmerkelijk is daarbij dat oude merels, ook al is hun snelheid veel groter, er vrijwel ongedeerd afkomen.

Tenslotte kreeg drs. Geertsema het woord over zijn voordracht over Noorwegen en Lapland. Noorwegen heeft langs de kust een atlantisch klimaat met plantensoorten die bij ons ook wel kunnen voorkomen. Ook treft men bij de fjorden enige zoutplanten aan en tevens is er een weide-vegetatie. Achter dit kunstgebied is er een streek met naaldbomen, arm aan soorten, met *Vaccinum*-, *Pirola*- en enkele orchideeënsoorten, verder nog *Cornus suecica* en *Linnea borealis*. Verder naar het noorden komen meer berken en varens voor. Nog meer noordelijk de toendra's met *Betula nana*, Labiaten, Wilgen-, *Viola*-, *Epilobium*-, *Carex*-, *Campanula*-, *Eriophorum*- en *Rubus*-soorten. Oostelijk en ook in Lapland is een merengebied, waar men veel planten kan aantreffen die

ook in West-Europa te vinden zijn. Veel soorten uit dit arctische gebied komen ook in N. Amerika en Azië voor, doch tevens ook in West-Europa, maar dan op de bergtoppen.

te Maastricht op 6 februari 1975

Voorzitter Dr. P. J. van Nieuwenhoven, tot ieders genoegen weer genezen van een langdurige ziekte, heet de talrijke aanwezigen hartelijk welkom, speciaal de spreker van de avond, Ir. J. Vallen uit Roermond, die een inleiding zal houden met als titel „Een visie op de toekomst van de St. Pietersberg, het Jekerdal en de Kannerberg.”

Dan vestigt hij de aandacht op het nieuwe omslag van het maandblad met het provincie-kaartje, waarop een zestal kringen ingetekend, voorstellende de wensdroom van het Genootschap tot het vormen van afdelingen in de diverse regio's. Tot voor kort kende alleen Heerlen zo'n afdeling die goed functioneert. Sinds 1 januari is nu Noord-Limburg ook vertegenwoordigd door het toetreden van de bloeiende vereniging „Vrienden der Natuur” te Venlo. Het wachten is thans nog op de stappen van de groeperingen in Echt en Weert, maar ook in Maastricht. Tot zijn genoegen heeft hij zojuist van de heer Hensels vernomen, dat als Roermond als zelfstandige afdeling zal starten, een vaste lokaliteit voor de maandelijkse bijeenkomsten al is gevonden.

Als prettige mededeling vermeldt de voorzitter de onlangs toegekende subsidie van f 10.000,— uit het Anjerfonds Limburg voor restauratie en opnieuw inbinden van oude boekwerken, die in de afgelopen jaren door genootschapsleden aan de bibliotheek van het museum geschonken zijn.

De heer ter Horst vraagt aandacht voor het laatste biotoop van de Muurhagedis in Nederland, gelegen in de Bossche Fronten te Maastricht. Dit wordt ernstig bedreigd door inderdaad hoog noodzakelijke restauratiewerken, die onlangs in dit gebied zijn begonnen. Men zie elders in dit nummer.

Na de pauze komt ir. Vallen aan het woord. Naar aanleiding van de uiteenzetting van de heer Ter Horst over de muurhagedissen op het terrein van de Hoge Fronten begint spreker met te zeggen, dat in de planologie de aandacht voor details helaas op de achtergrond is geraakt. Een landschap is echter eerst te beschouwen als een echte leefruimte wanneer niet alleen de hoofdstructuur maar ook de samenstellende elementen van klein tot groot een totaliteit vormen. Als we ons afvragen wat eigenlijk onder landschap wordt verstaan, dan kan dit als volgt worden samengevat: een gebied dat ontstaan is als gevolg van een karakteristiek samenspel van een groot aantal factoren zoals geo- en biofactoren, maar ook van alles wat door de mens gemaakt is, zoals bebouwing en ontsluiting. Al deze factoren tesamen met de klimatologische omstandigheden bepalen het landschap en dat geldt zowel voor het bebouwde als het onbebouwde landschap.

Bij behoud van het landschap moeten we ons wel goed realiseren, dat alles groeit; een statisch landschap is ondenkbaar. Een goed beheer is nodig. In vroegere tijden waren de machines aangepast aan de mens; thans is dat omgekeerd.

Aan de hand van kaarten en een aantal kleuren-dia's zet spreker uiteen hoe volgens de plannen de naaste omgeving van Maastricht er zal uitzien als de afgraving van de St. Pietersberg ten behoeve van de cement-industrie ten einde loopt, in 1991. Het concept-bestemmingsplan ziet er acceptabel uit, maar de heer Ter Horst is toch bevreesd voor afwijkingen in minder gunstige zin.

De heer Vallen zegt hierop, dat niets erop wijst, dat van het oorspronkelijke plan zal worden afgeweken, onbelangrijke kleine wijzigingen daargelaten. Verschillende disciplines hebben meegewerkt bij het opstellen; ook stedenbouwkundige aspecten zijn aan de orde geweest.

De heer ter Horst vraagt ook wat te doen als België andere plannen heeft met zijn deel aan de St. Pietersberg. Daar valt dan inderdaad weinig aan te doen,

aldus de heer Vallen, maar hij verwacht toch wel, dat de Belgisch-Nederlandse samenwerking in dit gebied van dien aard zal zijn, dat het uiteindelijke resultaat wel zal meevallen.

Op de vraag van de heer van Kleef of de wegen naar het Jekerdal, zoals deze op de kaart geprojecteerd staan, alle verwezenlijkt gaan worden, zegt de heer Vallen, dat dit niet het definitieve bestemmingsplan is; hij verwacht dat er minder wegen aangelegd worden dan enige jaren geleden was voorzien. Ook de villabouw bij de kerk op de St. Pieter-Boven is geschrapt uit het oorspronkelijke plan.

De heer Gijtenbeek merkt op, dat het eindplan bij de Enci geheel vast ligt. De omgeving hiervan blijft zoals hij thans is. Hij voegt er nog aan toe dat de Enci al bezig is met de afwerking van de wand van het afgebouwde gedeelte der groeve. Verheugend is het te constateren, dat de plantengroei op zulke stukken zich zo snel en spontaan herstelt. Het streven van de Enci is er telkens op gericht om tot een zo snel mogelijke afwerking te komen als er weer een gedeelte ontgonnen is.

Op een vraag van de heer Grégoire wat er met het Encibos gaat gebeuren, zegt de heer Gijtenbeek, dat in 1938/39 een stuk van 17 ha. aan de rand van de St. Pietersberg bestemd werd als stortgronden. Toen dit gereed was, zijn daarop bomen geplant, die zich tot het thans bestaande bos ontwikkeld hebben. De helft van dit bos zal weer worden afgegraven ten behoeve van de mergelwinning. De dan ontstane steilwanden zullen worden beplant, maar ook gedeeltelijk aan de natuur overgelaten, zoals in de vorige eeuw is geschied bij de aanleg van het kanaal van Maastricht naar Luik.

Gevraagd naar de plannen voor reconstructie van het Stadspark, zegt de heer Vallen, dat zoals het plan thans is, de vijvers bij de poort Waarachtig niet verbonden zullen worden en de Poort ook zal blijven bestaan.

Aan het slot dankt de voorzitter de heer Vallen voor

zijn duidelijke en deskundige uiteenzetting over een onderwerp, dat alle aanwezigen ten zeerste ter harte gaat. Door de vele vragen tijdens de discussie hebben zij daar ook wel van doen blijken.

te Venlo op 26 februari 1975

Uit de aanwezigheid van ca. 100 leden en belangstellenden op de bijeenkomst dd. 26 februari j.l. in het Goltziuseum te Venlo, bleek de grote belangstelling voor het leven der vogels.

Na opening door de voorzitter verleende deze eerst het woord aan Dhr. A. H. J. Faassen, voorzitter van het Wereldnatuurfonds (Limburg) die met enkele woorden de actie „Vogel vrij” van het Wereldnatuurfonds en de World Wildlife Rangers uiteenzette. Dhr. Paul Spreuwenberg uit Weert was naar Venlo gekomen om de leden van de Vrienden der Natuur te informeren over de vogeltrek, een geheimzinnig gebeuren omringd door allerlei tot dusver onopgehelderde mysteries.

Niet alleen de vogeltrek werd besproken, ook het ringen der vogels en de resultaten hiervan kregen de aandacht.

Uit de vragen die werden gesteld bleek weer eens dat voor dit onderwerp veel belangstelling bestaat.

BOEKBESPREKING

Landwehr, J. „Atlas van de Nederlandse Bladmossen”. Aanvullingen bij de eerste druk.

Uitg. Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging nr. 15, Amsterdam 1974.

Prijs voor leden: f 8,50; niet-leden f 10,—.

De uit 57 bladzijden bestaande aanvulling bestaat in hoofdzaak uit habitus- en detailtekeningen van een twintigtal Nederlandse bladmossen; de tekst bevat aanvullende gegevens over soorten die in de 1e druk vermeld zijn, gegevens over nieuwe soorten en nieuw verschenen literatuur over Nederlandse Bladmossen.

Deze kleine uitgave is uiteraard alleen bestemd voor hen die de Mossenatlas van dezelfde auteur (1e druk 1966) reeds in hun bezit hebben.

H. H.

Haafden, van J. L., *Zeehonden langs de Nederlandse kust.*

Uitg. Wetenschappelijke mededelingen van de K.N.N.V. nr. 101, 1974.

Prijs voor leden: f 3,95; niet-leden f 4,70.

Het gaat slecht met de Nederlandse zeehonden. Dit gedegen boekje laat zien waar de oorzaken liggen, want het is niet alleen het hoge residue aan kwik dat hun aantal heeft verminderd van 2700 in 1933 tot $\pm$ 500 in 1973 in de Waddenzee. Ook andere residue's met name van D.D.T., D.D.E., P.C.B.'s, Seleen en andere giftige stoffen spelen een rol naast stookolie, verontrusting (vliegtuigen, boringen) en zelfs een toename van het aantal parasieten.

Naast deze onrustbarende teruggang bespreekt de schrijver die al in 1959 over zeehonden publiceerde de verspreiding, leefwijze en andere bijzonderheden van de drie nederlandse robbensoorten.

H. H.

Hoon, de J. „De theorie en de praktijk bij de Ruimtelijke Ordening en Planologie”, Heerlen 1974.

Prijs f 2,50 incl. portokosten.

De laatste zin van deze 10 pagina's tellende brochure „De Ruimtelijke Ordening en Planologie in de toekomst: wij zijn niet optimistisch”, toont duidelijk de strekking aan van deze uitgave van het Instituut voor Natuurbeschermingseducatie te Heerlen, waarin de schrijfster de balans opmaakt van het streven van de I.V.N.-afd. Heerlen voor het Natuur- en Landschapsbehoud in de Oostelijke Mijnstreek.

Overdrukken zijn mogelijk nog verkrijgbaar bij het secretariaat van bovengenoemd Instituut, Schaesbergerweg 2, Heerlen.

H. H.

AANKONDIGING

In Reeks XXV van de „Publicaties van het Natuurhistorisch Genootschap” zal een korte mededeling worden opgenomen over:

„*Anewris avenius* (Dufour) 1833,

een nieuwe wants voor de Nederlandse fauna,” door B. Aukema. De uitgave van deze Reeks is in de loop van 1975 te verwachten.

GAAT DE LAATSTE VINDPLAATS VAN DE MUURHAGEDIS IN NEDERLAND VERLOREN ?

door J. Th. TER HORST

Na zeer vele jaren is plotseling het probleem hoe de laatste biotoop van de Muurhagedis – *Lacerta muralis muralis* Laurenti – voor Nederland behouden kan worden weer aktueel geworden. Deze biotoop bevindt zich midden in de stad Maastricht en wel in de z.g. „Hoge Fronten” („Bossche Fronten”, bij de Maastrichtenaar beter bekend als „De Werreke”). Dit zijn vestingswerken, die behoren aan de Staat der Nederlanden; het Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk en de Dienst der Domeinen treden respectievelijk op als materieel en financieel beheerder.

Voor de restauratie van de vestingmuren is namelijk een krediet beschikbaar gekomen groot f 265.050,00; overigens slechts een fractie van het bedrag dat de gehele restauratie moet gaan kosten. (Dit totaalbedrag wordt geschat tussen de 6 en 8 miljoen gulden). Eind augustus 1975 moet dit eerste krediet benut zijn. Dit ijltempo houdt weer verband met de verruiming van de werkgelegenheid.

Deze nieuwe ontwikkeling, die slechte gevolgen kan hebben voor de Muurhagedis, werd echter half september vooruit gegaan door groot alarm, geslagen door de werkgroep Limburg van de Nederlandse Vereniging voor herpetologie en terrariumkunde „Lacerta”, die ontdekt had dat de z.g. „grachten” tussen de vestingmuren door de gemeente Maastricht grondig waren omgeploegd en met behulp van een bulldozer waren geëgaliseerd. De begroeiing was daardoor volledig verdwenen. Dit betekende dat deze vegetatie geen schuilgelegenheid meer bood voor de muurhagedissen; dat een groot aantal voederplanten voor insecten, waarvan de hagedissen weer moeten leven, geëlimineerd was.

Het is moeilijk zich aan de indruk te onttrekken, dat deze opschoning – bedoeld als „enige voorbereidende werkzaamheden voor het herstel van de muren en bastions” – de gemeente Maastricht wel te pas kwam in verband met haar plannen om deze Staatseigendommen meer dan tot nu toe voor recreatieve doeleinden bruikbaar te maken.

Lacerta muralis muralis Laurenti (foto: van Nieuwenhoven)

Laten we deze communicatiestoornis tussen Gemeente en Rijk echter maar vergeten. Na inschakeling van en in overleg met de Hoofdingenieur-Directeur voor de Landinrichting in de provincie Limburg kwam namelijk na een inspectiebezoek aan het vestingstelsel in november 1974 het volgende naar voren. Enerzijds dat we niet al te veel in paniek moeten raken over deze egalisering omdat toen reeds te zien was dat de natuurlijke vegetatie zich weer snel zal herstellen, echter onder voorwaarde dat een herha-

ling van zo iets niet zal geschieden. Anderzijds dat de recreatie-, cultuurhistorische- en natuurbeschermingsbelangen in dit grote en gevarieerde gebied bij een goed beleid wel samen kunnen gaan. Teneinde de natuurbeschermingsbelangen beter veilig te stellen heeft daarna de Inspecteur der Domeinen Zuidoost Nederland aan de gemeente Maastricht voorgesteld een deskundige van het Staatsbosbeheer in de „Commissie Hoge Fronten” op te nemen en als zodanig werd ik voorgedragen. Met genoegen

De „Hoge Fronten” te Maastricht voor het opschoonen.

(foto: van Nieuwenhoven)

heb ik mij voor dit doel beschikbaar gesteld. Op 6 februari 1975 heb ik in dit verband aan deze commissie een memorandum aangeboden, dat ik in zijn geheel hieronder laat volgen en waarbij de inhoud voor zich zelf spreekt.

„MEMORANDUM betreffende biotoop van de Muurhagedis in het vestingstelsel „Bossche Fronten” in de gemeente Maastricht.

In de Nederlandse fauna komen drie soorten hagedissen voor, te weten:

<i>Lacerta agilis agilis</i> (Linné)	Zandhagedis;
<i>Lacerta vivipara</i> (Jacquin)	Levendbarende Hagedis;
<i>Lacerta muralis muralis</i> Laurenti	Muurhagedis.

Bij ministerieel Besluit van 6 augustus 1973 (Besluit beschermde inheemse diersoorten) ter uitvoering van artikel 22, eerste lid, aanhef en onder a, van de Natuurbeschermingswet van 15 november 1967, zijn volgens artikel 1 als beschermde diersoort in de zin van de Natuurbeschermingswet voor het gehele land o.a. alle soorten hagedissen (Sauria) aangewezen.

Volgens het „4e Herpetogeografisch Verslag 1964” over de verspreiding van de reptielen en amfibieën in Nederland, uitgave van de Nederlandse Vereniging voor herpetologie en terrariumkunde „Lacerta” samen met het Rijksinstituut voor Natuurbeheer, is - voor zover bekend - Maastricht de enige plaats in Nederland waar de Muurhagedis nog met zekerheid voorkomt.

Wetenschappelijke verhandelingen noemen Maastricht o.a. als vindplaats reeds in 1897, verder in 1921, 1929, 1949, 1950, 1958. Meer recente waarnemingen van dit reptiel dateren uit de periode 1964 - 1974, o.a. door leden van de werkgroep Limburg van vorengenoemde vereniging „Lacerta”.

De recente waarnemingen beperken zich tot het fortentstelsel „Bossche fronten”, in het bijzonder tot het meest westelijk gelegen stelsel, genaamd „Dumoulin” en „Stadhouder”.

Dr. P. J. H. van Bree van het Zoölogisch Museum te Amsterdam heeft reeds in 1958 in het Natuurhistorisch Maandblad bepleit om alles in het werk te stellen de Maastrichtse populatie van de Muurhagedis afdoende bescherming te geven.

Zoals op pagina 53 van het genoemde 4e Verslag wordt vermeld is het grootste gevaar dat de Muurhagedis in ons land bedreigt, de restauratie van de oude muren, immers de spleten, voegen en gaten vormen onmisbare elementen van zijn biotoop.

Naast schuil- en zonnemogelijkheden is voorts de aanwezigheid van insektenrijke vegetaties absoluut vereist en bovenal rust. Laatstgenoemde factor moet van doorslaggevende betekenis

worden geacht voor de instandhouding van de muurhagedissen-biotoop, de laatste in Nederland.

Résumerend zouden de volgende maatregelen dienen te worden genomen om de populatie veilig te stellen:

1. in eerste instantie trachten het milieu, dat door een té forse ingreep ernstig is aangetast door egalisatie van de binnen-terreinen te herstellen, d.w.z. mogelijkheden scheppen voor een her-ontwikkeling van de natuurlijke begroeiing op de stroken langs de voet van de vestingmuren. Dit impliceert een absolute rust en verbod om deze terreinen te betreden.
2. het geheel buiten de restauratie houden van een gedeelte, dat op bijgevoegde kaart *) in rood is aangegeven, door dit deel te bestemmen als natuurreserveaat. Daarbij valt te denken aan de mogelijkheid die de Natuurbeschermingswet biedt, overdracht van dit deel van het terrein aan een natuurbeschermingsinstantie of het treffen van een beheersovereenkomst.
3. bij de restauratiewerkzaamheden die in verband met de gewenste werkverruiming op zeer korte termijn in fases zullen moeten worden uitgevoerd, te werken van oost naar west dus van bastion „Holstein” via bastions „Gelderland” en „Erfprins” en „Saksen” naar het bastion „Stadhouder”. Hierdoor wordt namelijk aan de Muurhagedissen de mogelijkheid gegeven uit te wijken naar het te scheppen refugium (natuurreserveaat).
4. bij de restauratiewerkzaamheden overal de begroeiing boven op de bastions volledig te sparen.
5. een zeer doelmatige afsluiting van het Muurhagedissen-reserveaat te bewerkstelligen en als het mogelijk is ook van het overige gedeelte. De kosten van het aanbrengen van dergelijke afsluitingen zouden misschien kunnen worden betaald uit het krediet van f 265.050,00 dat voor de eerste fase der restauratiewerkzaamheden is uitgetrokken. Plaatselijk, namelijk bij de „uitgang” aan de Pastoor Habetsstraat, zou een dichte beplanting met doorndragende struiken en heesters moeten worden aangebracht.

Tenslotte is het van het allergrootste belang dat zolang een definitieve bescherming van de Muurhagedissen-biotoop nog niet verwezenlijkt is, te zorgen dat een herhaling van de ernstige aantasting die in het najaar 1974 heeft plaats gevonden, niet plaats vindt.

Dit dient in de Commissie Hoge Fronten te worden besproken. Het is namelijk niet duidelijk hoe momenteel de eigendoms- en beheersverhoudingen tussen Rijk (Inspectie der Domeinen) en de gemeente Maastricht liggen.

Ten besluite kan worden medegedeeld, dat de werkgroep Limburg van de vereniging „Lacerta” zich bereid heeft verklaard in 1975 en volgende jaren de herpetofauna in de „Bossche Fronten” te inventariseren terwijl getracht zal worden een of meer groepen in te schakelen bij het volgen van de successie in de plantengroei op de thans nog vrij kale, geëgaliseerde gedeelten door het opstellen van plantensociologische kaarten. Deze twee soorten inventarisatie kunnen later het beheer vergemakkelijken.

J. Th. ter Horst

Provinciaal medewerker Staatsbosbeheer Limburg,
afd. Natuurbehoud.
Mede-oprichter en lid van verdienste van „Lacerta”.
Lid „Commissie Hoge Fronten”.

Gebruik makend van de omstandigheid dat de gehele restauratie zal worden uitgestreken over een ruime periode kunnen de natuurbeschermers profiteren van de mogelijkheid dat het uit te sparen refugium eerst over enkele jaren aan de beurt zou zijn. Als in die tussentijd de belanghebbenden, het Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk, de Dienst der Domeinen, de Rijksdienst voor de Monumentenzorg en de Landinrichting, kans zien gelden te voteren voor het scheppen van dit unieke natuurreservaat, hebben de laatste Muurhagedissen die in Nederland nog leven, kans om zich daar te handhaven als een soort „laatste der Mohikanen”. Als dan ook nog de Maastrichtse (Limburgse) natuurvrienden meehelpen om recente gegevens te verkrijgen over de fauna en flora – zoals gevraagd op de bijeenkomst van het Natuurhistorisch Genootschap op 6 februari j.l. – moet de mogelijkheid niet worden uitgesloten dat een en ander ook nog eens werkelijkheid wordt.

Wie het kleine niet eert is het grote niet weert.

Maastricht, 21 februari 1975.

DRIETEENSTRANDLOPER

Naar aanleiding van het interessante artikel „Ongewone vogelwaarnemingen langs de Midden-Limburgse Maas” (Natuurhistorisch Maandblad 63; p. 215) lijkt het me nuttig het volgende mede te delen.

Onlangs kwam ik in het bezit van een opgezette Drieteenstrandloper (*Calidris alba* (Pallas)), begin januari 1973 (juiste datum niet bekend) te Weert doodgevonden.

Deze vogel is doortrekker en wintergast langs de kust en wordt maar zelden in het binnenland aangetroffen. Hens vermeldt in zijn „Avifauna van de Nederlandse provincie Limburg” slechts enkele waarnemingen.

Het exemplaar van Weert zal nog wel een slachtoffer geweest zijn van de novemberorkaan 1972, die meer vogels van de kust in het binnenland deed belanden.

A. W. P. Maassen

Calidris alba (Pallas) Drieteenstrandloper.

(foto: J. Housmans)

**IETS OVER TANDWISSELING EN DE
BETEKENIS HIERVAN VOOR DE
PALEONTOLOGIE**
(eerste deel)

door A. W. F. MEIJER
Natuurhistorisch Museum, Maastricht.

Er is enige moed voor nodig om over tanden en kiezen te schrijven, want deze organen mogen zich, behalve in de kringen van tandartsen, nauwelijks in enige populariteit verheugen. Begrijpelijk, want we worden pas goed aan dit onderwerp herinnerd, wanneer er iets mis is met die tanden en kiezen, of wanneer de rekening van de tandarts in de bus valt. Beide pijnlijke ervaringen.

Toch zijn er interessante zaken op dit terrein te beleven en heeft de studie van het gebit invloed gehad op andere takken van wetenschap dan de tandheelkunde. De systematiek van de fossiele zoogdieren is bijvoorbeeld ten dele gebaseerd op de vorm van de ware kiezen van die dieren.

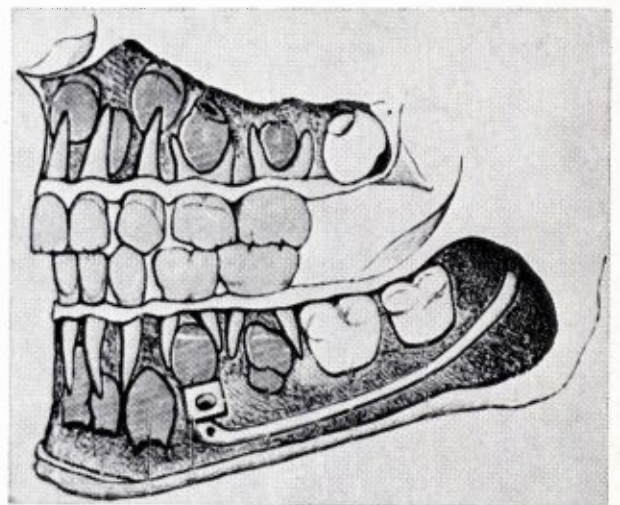
Met dit artikel wil ik Uw interesse proberen te wekken voor een aantal dingen, waarvan de tandwisseling wel de voornaamste is.

Ook hierbij zal de paleontologie om de hoek komen kijken. Het leek me het beste om dicht bij huis te beginnen: bij de mens. Daarna zullen een haai, een Mosasaurier en o.a. de Mammoet aan bod komen.

**DE MENS, VOORBEELD VAN
ÉÉNMALIGE TANDWISSELING**

Wanneer er geen catastrofe heeft plaatsgehad, bezit de jeugdige volwassen mens 32 gebitselementen, die naar hun vorm in vier groepen kunnen worden verdeeld. Per kaakhelft zijn er 2 snijtanden, 1 hoektand, 2 valse kiezen of praemolaren en 3 ware kiezen of molaren.

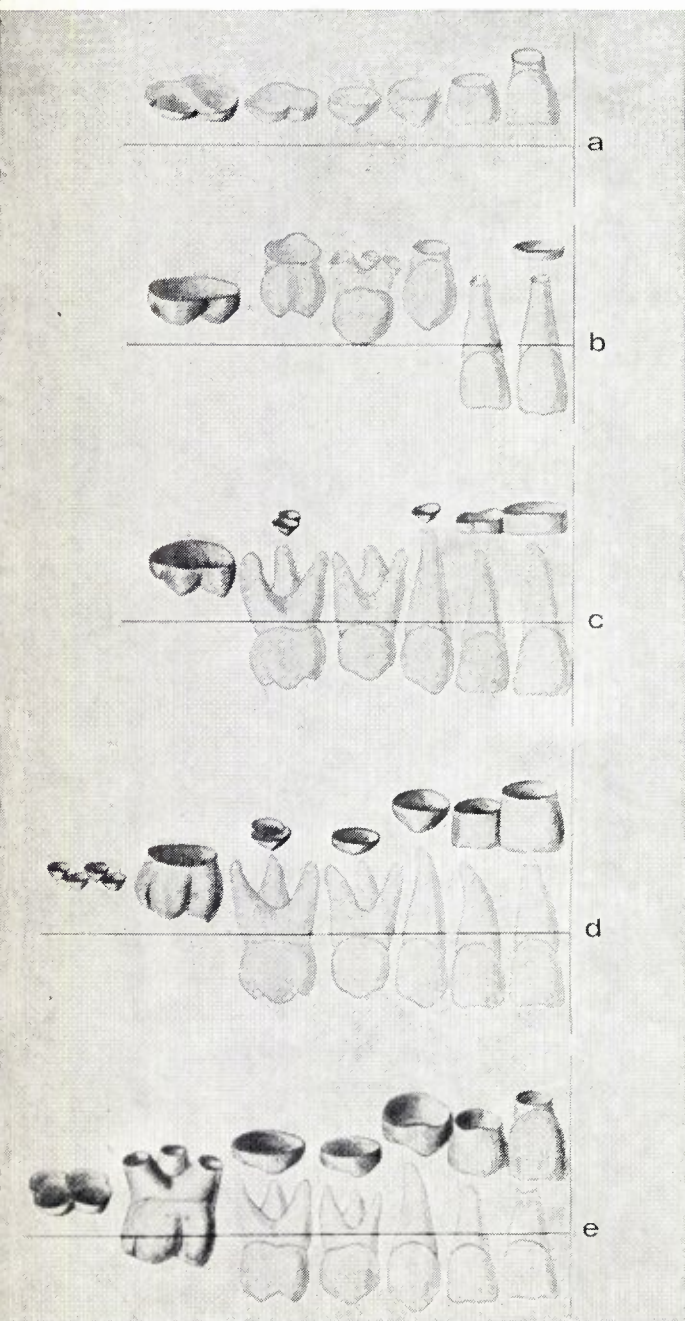
Deze 32 tanden en kiezen heeft hij niet allemaal tegelijk gekregen. Bovendien zijn de meeste ervan al geruime tijd geleden door andere vervangen. Laten we deze verschijnselen, die ons zo vertrouwd zijn, een wat nader bekijken.

Tanden en kiezen van een vijfjarig kind (v. links). Het wisselen moet nog beginnen, evenals het doorbreken van de ware kiezen.
Naar L. Testut.

Het melkgebit

Vanaf de zevende week na de geboorte wordt het melkgebit aangelegd. Het doorbreken van de melkelementen (het „krijgen van tanden”) vindt plaats vanaf de zesde maand. Eerst zijn de middelste snijtanden van de onderkaak aan de beurt, daarna die van de bovenkaak. Dan volgen de buitenste snijtanden, de voorste melkkiezen, de hoektanden en tenslotte op ongeveer twee-en-halfjarige leeftijd de achterste melkkiezen.

Het wisselen

Op ongeveer zesjarige leeftijd begint het wisselen. Onder invloed van de vervangende tand in aanleg wordt de wortel van de melktand door het lichaam afgebroken. De kroon raakt los en wordt uitgespuwd of ingeslikt. Er ontstaat een gat, waarin de kroon van de vervanger soms als zichtbaar is. Deze groeit snel en neemt ongeveer de plaats in van de melktand. Het eerst zijn weer de snijtanden aan de beurt om te worden vervangen, daarna de kiezen en tenslotte op ongeveer elfjarige leeftijd de hoektanden.

Het doorbreken van de ware kiezen

Omstreeks dezelfde leeftijd waarop het wisselen begint, breken ook de eerste ware kiezen door. Op twaalfjarige leeftijd verschijnen de tweede ware kiezen. Het derde viertal verschijnt pas vanaf het achttiende jaar.

Omdat men wel aanneemt dat het doorbreken van deze kiezen gelijktijdig met de geboorte van het verstand plaatsvindt, noemt men ze meestal „verstandskiezen”.

Een kwestie van naamgeving

Meestal gebruikt men de termen „melkgebit” en „blijvend gebit” om de zeer jeugdige, respectievelijk de volwassen toestand van het gebit aan te duiden. In ons verhaal zijn deze termen niet nauwkeurig genoeg. Wat is er namelijk het geval?

De meeste zoogdieren hebben een tandwisseling, welke veel op die van de mens lijkt. Een van de overeenkomsten is, dat de ware kiezen meer op de melk kiezen lijken dan op de vervangers daarvan (de valse kiezen).

Aanleg en doorbreken van de gebitselementen tot het zesde jaar (schematisch, v. rechts; de hor. lijn stelt de kaakrand voor). a) pasgeborene; b) 1 jaar oud; c) 3 jaar oud; d) 5 jaar oud; e) 6 jaar oud.
Naar C. H. Witthaus.

Beschouwt men om deze reden de ware kiezen als leden van het melkgebit, dan komen er twee belangrijke nieuwe gezichtspunten naar voren.

Ten eerste: het melkgebit breekt in twee afzonderlijke perioden door n.l. van 0 - 2½ jaar en van 6 - 18 jaar (en ouder).

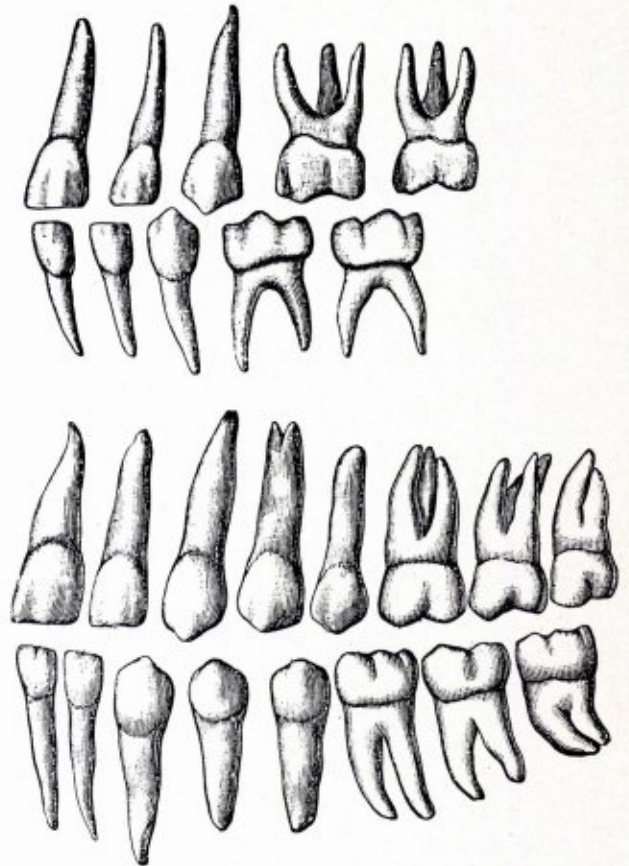
De verklaring voor dit verschijnsel ligt voor de hand: pas vanaf het zesde jaar zijn de kaken ver genoeg gegroeid om nieuwe gebitselementen te kunnen huisvesten.

Ten tweede: slechts een deel van het melkgebit wordt gewisseld; de volwassen mens heeft nog 12 melkkiezen in de mond.

De termen „melkgebit” en „blijvend gebit” blijken dus voor tweeërlei uitleg vatbaar, al naar gelang de onderzoeker de ware kiezen tot het melkgebit rekent of niet.

Ter wille van de duidelijkheid voeren we daarom een nieuwe term in. Het melkgebit, inclusief de ware kiezen noemen we de eerste tandgeneratie; de vervangers van het melkgebit de tweede tandgeneratie. Het gebit van de volwassen mens bestaat uit twee tandgeneraties. Of moeten we zeggen: slechts uit twee tandgeneraties? Want vanaf het moment dat het gebit compleet is, slijt het alleen maar en moeten we zien toe te komen met wat we aan tanden en kiezen hebben. Verloren gegane elementen worden niet meer vervangen, althans niet door de natuur: velen wacht uiteindelijk het kunstgebit.

We zullen zien, dat er dieren zijn, die in dit opzicht heel wat ruimer bedeed zijn.

Tanden en kiezen voor en na het wisselen (v. links). De gelijkenis tussen de melkkiezen en de ware kiezen is opvallend.

Naar C. H. Witthaus.

Rondreizende Expositie

„WIE NIET STERK IS, MOET SLIM ZIJN“

De tournee van deze expositie ziet er als volgt uit:

1 nov.	tot 21 nov.	'74	Maastricht
25 nov.	tot 12 dec.	'74	Munstergeleen
14 dec. '74	tot 6 jan.	'75	Cadier en Keer
7 jan. '75	tot 26 jan.	'75	Stein
2 maart	tot 23 maart	'75	Venray
6 april	tot 27 april	'75	Kerkrade
29 april	tot 12 mei	'75	Schimmert
14 mei	tot 9 juni	'75	Haelen
15 juni	tot 12 aug.	'75	Hoensbroek (?)
17 aug.	tot 7 sept.	'75	Maastricht
14 sept.	tot 5 okt.	'75	Geleen
12 okt.	tot 30 nov.	'75	Venlo
15 dec. '75	tot 1 maart	'76	Tilburg
15 maart '76	tot 15 juni	'76	Den Haag

Bovendien kwamen nog aanvragen binnen voor opstellingen in o.a. Eijsden, Gulpen, Heerlen en Kampen.

Voor de aangekondigde opstelling in Mook (2 - 23 februari) was door een misverstand geen zaalruimte beschikbaar.

WIE KENT VINDPLAATSEN VAN PYROLA (WINTERGROEN) ?

In de „ENTOMOLOGISCHE BERICHTEN“ van 1 febr. 1975 publiceerde Lempke gegevens over het voorkomen van *Hedya roseomaculana* (Herrich-Schäffer) (Lepidoptera, Tortricidae). Als voedselplanten van dit fraaie vlindertje zijn slechts *Pyrola*-soorten bekend. Ondergetekende is van plan aan het voorkomen van deze vlindersoorten in onze streken nadere aandacht te besteden.

In het Instituut voor Taxonomische Zoölogie te Amsterdam bevindt zich één exemplaar, vermoedelijk in Nederland verzameld of gekweekt tussen 1879 en 1905, zonder nadere aanduiding van vindplaats en verzameldatum.

Gaarne wil ik vindplaatsen van *Pyrola*-soorten in Nederland onderzoeken op het voorkomen van rupsjes van deze vlindersoort. Dergelijke rupsjes leven in de periode van de herfst tot april in een boot-vormig samengesponnen blad, waarvan de binnenkant als voedsel afgeknaagd wordt. De vlinder moet dan in mei en juni uitvliegen.

Uw opgaven met grote belangstelling en dank tegemoet ziende,

w.g. G. R. Langohr
Pleistraat 20
Simpelveld

BOTANISCHE DAG-EXCURSIE NAAR ANDRIMONT

op zaterdag 3 mei 1975

Leider S. J. DIJKSTRA

Vertrek per autobus van Maastricht (Bosquetplein) om 8 uur; van Heerlen (Raadhuisplein, bij de H.E.M.A.) om 8.45 uur.

Route: De Planck - Hagelstein - Henri Chapelle - Andrimont. Van hieruit wordt gewandeld langs een weg genaamd Jean sans Peur (langs de begraafplaats). Daarna langs weilanden dalwaarts naar een zijbeek van de Vesdre. Na deze beek overgestoken te hebben gaat het eerst in stroomopwaartse richting. Het dal dat door deze beek gevormd werd, is begroeid met bos en met de normale planten die behoren bij een zwak zure bodem, ten dele op vochtig terrein, maar ook afgewisseld met die welke op een droge grond thuishoren. Hier komen ook enkele minder gewone soorten voor en vooral van deze wordt verwacht dat de excursisten ze ongemoeid zullen laten.

Na daar ongeveer een uur gebotaniseerd te hebben langs dezelfde beek terug, thans langs de linkeroever (stroomafwaarts) in de richting van de weg Verviers-Eupen. Onderweg wordt nog een heel mooi uitzichtpunt gepasseerd met uitzicht op het Vesdredal totdat de vrij drukke weg Verviers-Eupen bereikt wordt. Vervolgens in de richting Limbourg; na ongeveer 900 m wordt het restaurant Le Viaduct bereikt, waar de bus staat te wachten. Tijdens de wandeling passeren we geen huizen; dit betekent dat meegenomen etenswaren onderweg genuttigd worden. De gehele wandeling kan 2-3 uur duren. Deelnemers die een dergelijke wandeling te vermoeiend vinden en toch graag mee willen, blijven in de bus zitten tot aan het restaurant Le Viaduct en kunnen dan op eigen gelegenheid het aardige plaatsje Limbourg bezichtigen. Indien de tijd dit toelaat, zal ten

slotte de Gileppe bezichtigd kunnen worden.

Deelnemers dienen zich uiterlijk maandag 28 april op te geven bij het Natuur Historisch Museum, Bosquetplein 7, Maastricht; telefoon 13671, onder opgave van opstapplaats (Maastricht of Heerlen). De kosten ad f. 10,— per persoon in de bus te voldoen.

Vogelexcursie „Ziepbeek”

Op zondag 13 april wordt onder leiding van de heer H. Gilissen een vogelexcursie gehouden in het Belgische natuurreservaat „Ziepbeek” onder Rekem om 7 uur. Plaats van samenkomst: de parkeerplaats aan de weg van Rekem naar het kinderveentorium. Deelnemers moeten van eigen vervoer gebruik maken. Zij die vervoer wensen dan wel te bieden hebben, kunnen zich opgeven aan het Natuur Historisch Museum, Bosquetplein 7, Maastricht, telefoon 13671. Vertrek van dit punt: 6.30 uur.

Vogelexcursie vanuit Venlo naar de Zoom Zaterdag 12 april 1975

De leiding is in handen van Dhr. P. Spreeuwenberg. Vertrek 5 uur des morgens vanaf het station te Venlo. Autobezitters worden verzocht niet autobezitters een lift te geven.

Fietstocht naar het grensgebied bij Venlo Zondag 20 april 1975

Vertrek 's morgens 7.30 uur vanaf het station te Venlo, o.l.v. Dhr. K. Pellens uit Tegelen.

AANKONDIGING VAN DE MAANDVERGADERINGEN

HEERLEN: dinsdag 1 april om 19.30 uur in het Grotius College. Mededelingen van de leden.

MAASTRICHT: donderdag 3 april om 20.00 uur in het Natuurhistorisch Museum.

Drs. J. G. Sennef, inspecteur van de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten, zal spreken over de rol van de particuliere natuurbeschermingsinstaties bij de veiligstelling van het „Mergelland”.

VENLO: vrijdag 25 april om 20.00 uur in het Goltzius Museum.

De heer A. H. Salden zal spreken over „Natuurschoon, geschiedenis en monumenten in en om de Hoge Venen”.

TER INZAGE

Van de heer G. H. J. Salden te Geleen werd een inventarisatierapport ontvangen van het bos- en natuurgebied „Stammenderbos” (gem. Schinnen). Naast een beschrijving van het gebied, waarbij een situatieschets is gevoegd, geeft de samensteller een opsomming van de aanwezige bomen, struiken en kleinere planten en een opgave van de waargenomen vogels. Voor belangstellenden ligt dit rapport ter inzage in de bibliotheek van het N.H. Museum.

Ter gelegenheid van het vijfjarig bestaan van de K.J.N. afdeling Grubbenvorst „Meander” ontvingen wij het lustrumnummer van „De Melder”, contactblad van deze afdeling.

Ook dit jubileumnummer, dat een aantal smaakvol geïllustreerde goede artikelen bevat over plant en dier en het landschap rond Grubbenvorst ligt ter inzage in de bibliotheek van het N.H. Museum.

DE NATUUR IN

Natuurwandelingen I.V.N.-Limburg

- 2e Paasdag *Omgeving Berg en Terblijt, o.l.v. IVN-Maastricht.
- 31 maart Vertrek vanaf kerk Berg om 14.30 uur.
*Omgeving Schevenhütte Dld., o.l.v. IVN-Bocholtz. Vertrek Wilhelminaplein-Bocholtz om 9.30 uur. Inlichtingen en opgave telefonisch 04442-2420.
*Omgeving Berg en Terblijt, o.l.v. IVN-Maastricht. Vertrek van kerk Berg om 14.30 uur.
*Wandeling door het Kelmonderbos, o.l.v. IVN-Spaubeek. Vertrek Gemeenschapshuis te Beck om 14.00 uur.
*Vogelexcursie in de Grote Peel (halve dag), o.l.v. IVN-Elsloo. Vertrek Dor. Verschurenplein Elsloo om 7.00 uur (eigen vervoer).
- Zondag *Ambyerheide en Meerssenerbos, o.l.v. IVN-Meerssen. Vertrek VVV-kantoor Meerssen om 14.30 uur.
6 april *Busexcursie naar dal van de „Hoegne”, o.l.v. IVN-Geleen. Opgave en inlichtingen telefonisch 04494-45986. Vertrek parkeerplaats Albert Heijn, Rijksweg-C, Geleen om 9.00 uur.
- Zondag *Eifelexcursie omgeving Widdau, o.l.v. IVN-Maastricht. Inlichtingen en opgave telefonisch 043-32760. Buskosten leden f 8,50, niet-leden f 10,— overmaken op gironummer 2405239 ten name van I.V.N. Maastricht. Vertrek Emmaplein 8.30 uur.
13 april *Naar Elkenrade en Eyserbos, o.l.v. IVN-Eys. Vertrek van kerk Eys om 14.30 uur.
*Excursie naar Linnerweerd, o.l.v. IVN-Rocmond. Vertrek van kerk Linne om 14.00 uur.
*Wandeling naar de Kunderberg, o.l.v. IVN-Schaesberg. Vertrek kerk Welten-Heerlen om 14.30 uur.
*Bezoek natuurpad Poppelmondedal, o.l.v. IVN-Valkenburg. Vertrek per trein naar Maastricht om 13.35 uur, vervolgens per stadsbus Maastricht.
*Bustocht omgeving Genk (B.), o.l.v. IVN-Kerkrade. Opgave telefonisch 04445-5403 of door overmaking buskosten volw. f 8,50 en kinderen f 4,50 op girorekening 2526537 ten name van penningmeester I.V.N. Kerkrade. Vertrek Maria Goretti om 8.00 uur, Jachthuis 8.05 uur, Chevremont 8.10 uur, Haanrade 8.12 uur, Eygelshoven 8.15 uur, Kaalheide 8.20 uur, Onderspekholz om 8.25 uur.
*Door het Obbichterbroek, o.l.v. IVN-Swentibold. Vertrek van de kerk te Obbicht om 14.30 uur.

- Zaterdag *Vogelexcursie kasteelpark Elsloo, o.l.v. IVN-Geleen.
19 april Vertrek restaurant De Haam, Kasteelpark Elsloo om 5.30 uur.
- Zondag *Excursie in Botanische Tuin te Terwindselen, o.l.v. IVN-Heerlen. Na afloop wordt uitleg gegeven over de „functies van de Botanische Tuin” door drs. M. Beaujean. Samenkomst ingang Botanische Tuin Terwindselen om 14.30 uur.
20 april *Eifeltocht in omgeving van Monschau, o.l.v. IVN-Munstergeleen. Buskosten leden f 8,50, niet-leden f 10,00. Opgave bij H. Mulders, telefoon 04490-4396 en L. Gijsen, telefoon 04490-4594. Vertrek kerk Munstergeleen om 8.00 uur.
*Natuurreservaat Den Doort-Susteren, o.l.v. IVN-Elsloo. Vertrek met eigen vervoer Dor. Verschurenplein om 8.30 uur.
*Wandeling in de Biebos, o.l.v. IVN-Stein. Vertrek Gemeentehuis Stein om 13.30 uur (eigen vervoer).
- Zaterdag *Excursie naar de Grootte Peel, o.l.v. IVN-Belfeld.
26 april *Ornithologische excursie naar de Schneeberg, o.l.v. IVN-Vijlen/Vaals). Vertrek van Grenskantoor te Vaals om 5.30 uur.
Zondag *Omgeving Oirsbach (Dld.), o.l.v. IVN-Bocholtz.
27 april Vertrek Wilhelminaplein Bocholtz om 9.30 uur. Inlichtingen dhr. J. v. d. Scheer Bocholtz, telefoon 04442-2420.
*Door het Schweibergerbos, o.l.v. IVN-Maastricht. Vertrek bushalte hotel Brull te Mechelen om 14.30 uur.
*Dagwandeling omgeving Bemelen, o.l.v. IVN-Meerssen. Vertrek van kerk Bemelen om 10.30 uur.
*Wandeling omgeving Oude Bos, o.l.v. IVN-Nuth. Vertrek kasteel Wijnandsrade om 14.00 uur.